

ONAT KUTLAR'IN "ÇEVİRMEN" ADLI DENEMESİNİN EDİMBİLİMSEL BAKIŞ AÇISIYLA İNCELENMESİ*

Evren ALPASLAN **

Özet: Bu makalede, durum bağlamı ve sezdirim gibi genel edimbilim ilkelerinden yararlanılarak Onat Kutlar'ın 'Bahar İsyancıdır' başlıklı kitabından seçilen ve kısa öykünün pek çok özelliğini taşıyan 'Çevirmen' adlı denemesi incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Bahar İsyancıdır, Onat Kutlar, "Çevirmen", durum bağlamı, edimbilim, kısa öykü, sezdirim

Analyzing Onat Kutlar's Essay "Çevirmen" (Interpreter) From a Pragmatic Point of View

Abstract: In this article, Onat Kutlar's essay "Çevirmen", possessing most features of a short story, chosen from the book Bahar İsyancıdır has been analyzed by the help of the general principles of pragmatics like 'implicature' and 'context of situation'.

Key words: Bahar İsyancıdır, Onat Kutlar, "Çevirmen", context of situation, pragmatics, short story, implicature.

Giriş

Bu çalışmanın kısaca amacı, genellikle konuşma dili çözümlemesinde kullanılan genel edimbilimsel çözümleme ilkelerinin yazılı dil incelemesinde de kullanılıp kullanılmayacağını bir örnek üzerinde araştırmaktır. Amaç ile ilgili ayrıntılı bilgi ikinci bölümde verilecektir.

Edimbilim, geleneksel olarak, anlambilim ve sözdizimi ile birlikte göstergebilimin üç ana dalından birini oluşturur (Crystal 1997: 301). Anlambilim, metin bağlamı içinde (co-textual) anlamla ilgilenir; edimbilim durum bağlamı

---

* Bu araştırma, 6-12 Temmuz 2005 tarihleri arasında Kiev'de gerçekleştirilen "35th International Ballad Conference" adlı bilimsel toplantıda sunulan "Some Mythological Elements in Turkish Folk Songs" adlı bildiri temelinde oluşturulmuştur. Söz konusu konferansta sunu, bir powerpoint sunusu şeklinde gerçekleştirilmiş, ayrıca, uluslar arası okuyucu faktörü de dikkate alınarak basılmak üzere bir bildiri metni hazırlanmıştır.

** Dr., Hacettepe Üniversitesi.

ONAT KUTLAR'IN "ÇEVİRMEN" ADLI DENEMESİNİN *EDİMBİLİMSSEL BAKIŞ AÇISIYLA
İNCELENMESİ

(context of situation) içinde anlamla ilgilenir; sözdizimi ise sözcüklerin tümce içindeki dizilimine bağlı anlamla ilgilenir. Öte yandan, modern anlamda dilbilim mikrodilbilimsel (ses düzeni, biçimbilim, sözdizimi, anlambilimi) ve makrodilbilimsel (psikodilbilim, toplumdilbilim, söylem çözümlemesi, uygulamalı dilbilim, biçimbilim, edimbilimi,...) alanlarla geniş ve disiplinlerarası bir çalışma alanına sahiptir. Bu alanlar, birbirinden bağımsız değil, birbirini tamamlayan özelliktedir; örneğin edimbilim, durum bağlamı içinde ve/veya sezdirimsel anlam çözümlemesi yaparken metin bağlamından da yararlanabilir.

1.1. Edimbilimin genel inceleme alanları

Yule (1996) Edimbilimin belli başlı dört inceleme alanı olduğunu belirtir:

Edimbilim, konuşanın/yazarın amaçladığı anlamı inceler: Bunu yaparken konuşanın/yazarın ne söylemek istediğini ve dinleyicinin/okuyucunun konuşanın/yazarın söylediklerini nasıl yorumladığını ele alır. Bu da sözcüklerin ya da sözcük öbeklerinin tek başlarına anlamlarını incelemek yerine sözce içinde hangi anlamda kullanıldıklarını incelemekle olur.

Edimbilim, konuşma bağlamında anlamı inceler: Edimbilim belirli bir durum bağlamında iletişime katılanların söylediklerini/yazdıklarını yorumlar ve durum bağlamının söylenileni/yazılanı nasıl etkilediğini ortaya çıkarmaya çalışır. Bunu yapabilmek için de kişilerin konuştukları/yazdıkları kişiye/kişilere, konuşmanın yapıldığı yere, zamana ve ortama bağlı olarak söylenilenin anlamının nasıl değişebileceğini inceler. Wardhaugh (1985) içinde beşinci bölümde de konuşma bağlamının önemi anlatılmaktadır. Ayrıca Leech (1983: 13-15) içinde de konuşma bağlamının bileşenleri üzerinde durulmaktadır.

Edimbilim, söylenenden daha fazlasının nasıl iletilebildiğiyle de ilgilenir; konuşmacının ya da yazarın kastettiği anlama ulaşabilmek için dinleyenin/okuyanın nasıl çıkarımlar yapması gerektiğini araştırır. Bu da açıkça söylenmeyen ifadenin aslında iletinin bir parçası olduğunu gösterir. Başka bir deyişle, edimbilimin amacı görünmez anlamın incelenmesidir.

Öte yandan, edimbilim, söylenilenle söylenilmeden aktarılan ileti arasındaki, göreceli uzaklığın ifade edilmesini inceler. Yakınlık ya da uzaklık uzamsal, zamansal, toplumsal ya da kavramsal olarak paylaşılan deneyime işaret eder. Konuşan/yazan dinleyenle/okuyana somut, toplumsal ya da kavramsal uzaklıklara bağlı olarak neyi ne kadar söylemesi gerektiğine karar verir. Başka bir ifadeyle konuşmacı dinleyiciye bir şey söylemeden önce, yani sözcüsünü oluşturmadan önce hem uzamsal uzaklığı (örneğin karşı karşıya konuşma, telefonla konuşma, mektupla yazışma...) hem toplumsal uzaklığı (örneğin öğretmenle öğrencinin konuşmasındaki gibi rol ilişkileri) hem kavramsal uzaklığı (örneğin konuştuğu kişinin yaşına,

cinsiyetine ve ilgi alanlarına bağılı olarak konuşma konusuna uzaklığı) hem de duygusal uzaklığı (örneğin kedi/köpekten hoşlanmayan birisi yanına bunlardan birisi geldiğinde ‘çek şunu buradan’ ifadesini kullanabilir. Oysa ‘şu’ yakındaki nesnelere/kişiler için değil uzaktaki nesnelere/kişiler için kullanılır. Buradaki ‘şu’ ifadesi konuşanın kedi/köpekten duygusal uzaklığını göstermektedir) göz önüne alır.

1.2. Sezdirim

Edimbilim, söylenenden daha fazlasını iletilebilmek için sezdirimden nasıl yararlanır? Grice, uzlaşım sal sezdirim (conventional implicatures) ve konuşma sezdirimi (conversational implicatures) olmak üzere iki temel sezdirimden söz eder. Biz burada konuşma sezdirimi üzerinde duracağız. Uzlaşım sal sezdirimle ilgili olarak Mey (1993: 54-58)’e bakılabilir. Grice’a göre iletişim, işbirliği ilkesine (cooperative principle) bağılıdır; yani konuşanın ve dinleyenin iletişim kurabilmek için ortak çaba göstermesi ve konuşmaya katkıda bulunması gerekir. Konuşma sezdirimi ilkesi, konuşmaya katılanların gerektiğinde ve amacına uygun katkıda bulunmasını önerir ve alt ilkeler koyarak iletişimi açıklamaya çalışır: Bunlar *nicelik* (*quantity*), *nitelik* (*quality*), *bağıntılılık* (*relevance*) ve *tarz* (*manner*) alt ilkeleridir (Grice 1957, Akmajian ve diğ erleri 1995 içinde). *Nicelik*, bilgilendirici olmaktır; konuşmaya, konuşma amacına uygun olarak bilgilendirici katkıda bulunmaya işaret eder ve gerektiğ inden fazla bilgi vermenin de iletişimi engellediğ i öngörüsünde bulunur. Örneğ in “Konur Sokak nerede?” sorusuna yanıt olarak sokağ ı en belirgin ipuçlarıyla tarif etmek iletişimi güçlendirirken, gereksiz ayrıntılar vererek tarif etmek iletişimi bulanıklaştırarak zayıflatır. *Nitelik*, doğru bilgi vermektir; bir konu hakkında yanlış olduğ unu bile bile açıklamada bulunmamak ve konuyla ilgili yeterli bilgimiz olmadığ ı zaman da bunu belirtmektir. Yukarıdaki sokak örneğ ini sürdüreceğ olursak, sokağ ın yerini bilmediğ imiz halde sokağ ı biliyormuş çasına tarif etmek ya da sokağ ın yerinden emin olmadığ ımız halde bunu belirtmemek iletişime engel olur. *Bağıntılılık*, konuyla doğ rudan ya da dolaylı olarak konuşmaya katkıda bulunmaktır. Yukarıdaki soruya yanıt olarak Konur Sokak’ta oturan bir arkadaşımızdan söz edersek bağıntılılık alt ilkesine göre konuşmaya katkıda bulunmamış oluruz. *Tarz* ise belirgin, az ve öz konuşmaya işaret eder; konuşma sırasında anlamın kapalılığ ından, belirsizlikten kaçınmanın, kısa konuşmanın ve belirli bir düzen içinde, sırasıyla konuşmanın iletişimi güçlendireceğ ini vurgular. Yukarıdaki örnekte tarz alt ilkesine uygun yanıt, yakından uzağ a ya da uzaktan yakına göre belirli bir düzen içinde yol üzerindeki belirgin binalara dikkat çekerek, gereksiz ayrıntılardan da kaçınarak sokağ ın yerini tarif etmektir. Grice, iletişimin, işbirliği ilkesine ve alt ilkelere uyumla güçlendiğ ini gözler. Örneğ in “Konur Sokak nerede?” sorusunun yanıt ı “Kızılay civarında” ise çıkarım, yanıtlayanın da sokağ ın tam olarak nerede olduğ unu bilmediğ idir. Oysa soruyu yanıtlayan bunu açıkça

belirtmemiştir; sadece işbirliği ilkesine bağlı olarak nitelik alt ilkesini kullanarak sezdirmiştir.

1.2.1. Genelleşmiş konuşma sezdirimi (Generalized conversational implicature)

Konuşmacılar, sezdirim yoluyla da anlam iletirler, dinleyiciler de çıkarım yoluyla iletilen anlamı algırlar. Genelleşmiş konuşma sezdirimini anlayabilmek için bağlamı (context) bilmeye gerek yoktur. Dinleyici, sadece konuşmacının sözcesini göz önüne alarak gerekli çıkarımlarda (inference) bulunabilir (Yule 1996).

Ayşe: Domates ve peynir aldın mı?

Ali: Domates aldım.

Bu örnekte Ayşe Ali'nin yanıtı üzerine şöyle düşünmüş olabilir: Ali benimle iletişim kurmak istiyor (yani işbirliği ilkesine uymakta). O halde soruma yanıt olarak sadece "Domates aldım" demesi beni yanıltmamak için (nitelik alt ilkesi); peyniri de almış olsaydı bir şekilde (doğrudan ya da dolaylı olarak; ima yoluyla) söylerdi (nicelik alt ilkesi). Ali peynire değinmediğine göre domatesi almış ama peyniri almamış. Bu örnekte Ali söylediklerinden daha fazlasını sezdirim yoluyla Ayşe'ye iletmiş, Ayşe de Ali'nin sezdiriminin farkına vararak çıkarımda bulunmuştur.

Şimdi sözce bağlamını değiştirip buradaki sezdirimi anlamak için bağlamı bilmenin önemli olup olmadığını ortaya çıkarmaya çalışalım.

Ayşe: Ozan ve Erdem'i davet ettin mi?

Ali: Ozan'ı davet ettim.

Bu örnekteki bağlam diğerinden farklıdır ancak sezdirimi çözümlemek için aynı yöntem izlenir: Ayşe Ali'nin yanıtı üzerine şöyle düşünmüş olabilir: Ali benimle iletişim kurmak istiyor (yani işbirliği ilkesine uymakta). O halde soruma yanıt olarak sadece "Ozan'ı davet ettim" demesi beni yanıltmamak için (nitelik alt ilkesi); Erdem'i de davet etmiş olsaydı bir şekilde (doğrudan ya da dolaylı olarak; ima yoluyla) söylerdi (nicelik alt ilkesi). Demek ki Ali, Erdem'den bahsetmediğine göre Ozan'ı davet etmiş ama Erdem'i davet etmemiş. Bu örnekte Ali söylediklerinden daha fazlasını sezdirim yoluyla Ayşe'ye iletmiş, Ayşe de Ali'nin sezdiriminin farkına vararak çıkarımda bulunmuştur. Özetle; sezdirilen anlamın farkına varmak için bağlamdaki özel bir bilginin kullanılmasına gerek olmuyorsa bu tür sezdirime *genelleşmiş konuşma sezdirimi* adı verilir.

1.3. Özelleşmiş konuşma sezdirimi (Particularized conversational implicature)

Özelleşmiş konuşma sezdirimini anlayabilmek için özel ya da yerel bir bilgiye gerek vardır. Dinleyici, sadece konuşmacının sözcesini göz önüne alarak gerekli çıkarımlarda bulunamaz (Yule 1996).

Ali: Akşam sinemaya gidelim mi?

Canan: Anneler burada.

Ali: Neyse, sonra gideriz.

Bu örnekte Ali, Canan'ın yanıtı üzerine şöyle düşünmüş olabilir: Canan benimle iletişim kurmak istiyor (yani işbirliği ilkesine uymakta). O halde soruma yanıt olarak "Anneler burada" demesi açık yanıtı giden bir ipucu olmalı. Böyle bir durumda Canan, ya uzun süredir annesinden babasından uzakta bulunduğu ve onları özlediği için ailesiyle birlikte olacaktır ya da ailesinden kaynaklanan bir engellemeden dolayı onlarla birlikte olmak zorundadır (özel bilgi). O halde Canan, kullandığı sözce ile dolaylı olarak "Sinemaya gelemeyeceğim çünkü akşamı annelerle geçireceğim" ifadesini söylemeden söylemiş, yani sezdirmiştir. Ali ise doğru çıkarımda bulunarak Canan'ın söylemeden söylediklerinin, sezdiriminin, farkında olduğunu "Neyse, sonra gideriz" sözcesi ile belirtmiştir.

Yukarıdaki örnekte dinleyicinin doğru çıkarımda bulunabilmesi için özel bir bilgiye sahip olması gerekiyordu. Şimdi de doğru çıkarımda bulunabilmek için de yerel bir bilginin bilinmesi gerektiği durumlara bir örnek verelim:

Mehmet: Barış Hoca'nın notu çok kut değil mi?

Aylin: Haydi dışarı çıkalım.

Mehmet etrafına bakınır ve Barış Hoca'nın uzaktan kendilerine doğru gelmekte olduğunu görür.)

Mehmet: Az daha pot kırıyormuşum. Sağol.

Bu örnekte Mehmet, Aylin'in yanıtı üzerine şöyle düşünmüş olabilir: Aylin benimle iletişim kurmak istiyor (yani işbirliği ilkesine uymakta). O halde soruma yanıt olarak "Haydi dışarı çıkalım" demesi açık yanıtı giden bir ipucu olmalı. Bu durumda Mehmet, Aylin ya herkesin olduğu bir ortamda bu konuyu konuşmak istemiyor ya da Barış Hoca'yı görmüş (yerel bilgi) olmalı ki konu üzerine konuşmak yerine beni buradan uzaklaştırmaya çalışıyor, şeklinde düşünüyor. Aylin'in yanıtı üzerine Mehmet'in etrafına bakınması Mehmet'in doğru çıkarımda bulunarak Aylin'in "Bu konuyu şimdi ve burada konuşmamız doğru olmaz" sezdirmesini anladığını, Mehmet'in Barış Hoca'yı gördüğünde "Az daha pot kırıyormuşum, Sağol" demesi ise Aylin'in neden bu konuyu konuşmalarının doğru olmadığını sezdirerek istediğini Mehmet'in anladığını gösteriyor: Barış Hoca kendilerine doğru gelmekte olduğu için Aylin, konuyu değiştirmek istemiştir.

ONAT KUTLAR'IN "ÇEVİRMEN" ADLI DENEMESİNİN *EDİMBİLİMSEL BAKIŞ AÇISIYLA
İNCELENMESİ

Özetle; sezdirilen anlamın farkına varmak için bağlamdaki özel veya yerel bir bilginin kullanılmasına gerek oluyorsa bu tür sezdirime özelleşmiş konuşma sezdirimi adı verilir.

2. Veri, Amaç ve Yöntem

2.1. Veri

Çalışma için Onat Kutlar'ın *Bahar İsyancıdır* başlıklı denemeleri içinden "Çevirmen" başlıklı deneme seçilmiştir. Veri olarak "Çevirmen" in seçilmesinin nedenleri "Çevirmen" in gerçekçi bir anlatım tekniği ile yazılması, kurgusal bir olay çizgisine sahip olması, öykü türünün özelliklerine uyması ve edimbilimsel incelemeye çok uygun iç yapıya sahip olmasıdır.

Öyküde anlatıcı, aynı zamanda öykü içindeki karakterlerden biridir. Bir başka deyişle, ben-öyküsel anlatıcıdır. Öyküdeki aile anne, baba ve üç çocuktan oluşmaktadır. Anlatıcı ortanca çocuktur. Okuyucu, öyküyü bu kahramanın gözleriyle ve bakış açısıyla görmektedir.

Öykü özetle şöyledir: Öyküde anlatıcı, evlerinin ikinci kat penceresinden aşağıdaki avluya bakmaktadır. Anlatıcının bulunduğu odada annesi, babası, ablası ve anlatıcının yanındaki pencerenin önünde, elinde tüfeğiyle oturan aile dostları Ticaret Mahkemesinin yargıcı bulunmaktadır. Dışarıda avluda ise çiçekten meyveye dönüşmek üzere olan bir zerdali ağacı vardır. Meyveleri serçelerden korumak için dallarına örümcek ağı gibi ince bir iplik ağı geçirilmiştir. Ancak gene de ağaçta çok sayıda serçe vardır. Serçeler iplere ve dallara çarparak kalkmakta, yüksek avlu duvarının ortasındaki bir deliğe doğru uçmakta, delik çevresinde bir süre çırpındıktan sonra yeniden ağaca konmaktadır. Ağacın altında ise evin içinden tüfeğiyle ateş eden Ticaret Mahkemesinin yargıcının vurduğu serçeleri bir tabağa koyan aynı mahkemenin yaşlı odacısı bulunmaktadır. Karşıda, kullanılmayan ahırın kapısı önünde ise anlatıcının küçük erkek kardeşi ayakta durmakta ve dikkatle odacıyı izlemektedir. Çocukların annesi daha önce ikram ettiği kahvenin boş fincanlarını toplamaktadır. Baba ise yolculuğa çıkmak üzeredir; kapıda babanın bineceği at hazır durumdadır. Baba yola çıkmak için konuklarının gitmesini beklemektedir.

En büyük çocuk, anlatıcının 14 yaşındaki ablası, serçelerin vurulmasından rahatsız olduğu için duygularını daha fazla saklayamadan yargıca serçeleri değil yılanı vurmasını söyler. Ancak yargıç, serçeleri ağaçtaki meyveleri korumak, yani aileye yardımcı olmak için vurduğunu söyler. Anlatıcı olan ortanca çocuk babaya bakar. Baba, küçük oğlundan ata binerken kullandığı kolanı (kırbacı) ister. Küçük çocuk yilandan korktuğunu söyler. Anne, küçük çocuğun sözlerine anlam veremez ve çocuğa babanın isteğini yinelerken babanın yola çıkacağını da konuşun

duyabileceği bir sesle söyler. Anne, daha sonra, konuk yargıca dönüp “Yorulduunuz...” der. Yargıç ise “Kalemi kırdık bir kere...” diyerek kuşları vurmaya devam eder. Öykü anlatıcısı ortanca kardeş, bu noktada o ana kadarki olayları anlatıcı rolüyle yorumlar: “Bu insanların hepsi aynı dili konuşuyorlar, ama birbirlerinin söylediklerini anlamıyorlardı. Sanki adada bir Japon, bir İngiliz, bir Macar, bir İspanyol vardı ve hiçbiri ötekinin dilini bilmiyordu. Bir şey yapmalıydım”. Ortanca çocuk pencereden ayrılıp annesinin, babasının, ablasının ve yargıcın olduğu odaya doğru döner ve konuşmaya başlar:

- Ablasının “Vuracaksınız yılanı vurun” ifadesi ile serçelerin duvardaki yuvalarına gizlenmiş yılandan korktukları için ağaca konduklarını, serçeleri vuracağımıza o yılanı vurun, hem serçeler kurtulsun hem de ağaç demek istediğini,
- Babasının konuğuna git diyemediği için yola çıkamadığını, “Oğlum, ahırdan kolanı getir” ifadesi ile konuğuna bunu anlatmaya çalıştığını, küçük kardeşinin “Ben yılandan korkuyorum. Getiremem” derken kolanla (kırbaçla) yılanı karıştırmaktan korktuğunu bunun da babasının, karanlıkta kolan sanıp yılan tutan birinden söz etmesine dayandığını,
- Annesinin yargıca yönelik “Yorulduunuz” ifadesinin ise “Artık gitseniz” anlamına geldiğini,
- Yargıcın “Kalemi kırdık bir kere” diyerek serçeler için verdiği idam kararından dönmeyeceğini söylemek istediğini belirtiyor.

Anlatıcı ortanca çocuk, bir çeşit çevirmenlik yaptığını bunun da onu rahatlattığını, ancak yargıcın izin isteyip gitmesine neden olduğu için bir pot kırdığını söylüyor. Daha sonra da öykünün açıklamasını yapıyor ve “Çevirmenlik bilinen bir iştir. Güçlükleri olduğu doğrudur. Ama eninde sonunda, yaptığımız iş, bir dilde yazılan ya da söyleneni bir başka dile aktarmaktır. Benimki ise bambaşka bir olaydı. Aynı dili konuşan insanların söylediklerini gene aynı dile çevirmek” diyor. Sonra da yaşam içinde aynı dili konuşan insanların da çoğu zaman söylediklerinin açıklanması yani çevrilmesi gerektiği üzerine duruyor. Anlatıcı bu olaydan sonra da ‘çevirmenlik’ yaptığını söylüyor ve örnekler veriyor: Sevgilisine aşktan söz etmek isterken kimya formülleri anlatan genç kızın sözlerini çevirdiğini, felsefe kitabını bir türlü anlayamayan arkadaşına Eflatun’un dediklerini çevirdiğini söylüyor. Sonra da bunların nedenleri üzerine düşüncelerini aktarıyor: İnsanların konuşurken düşündüklerinin tam tersini söyleyebildiklerini, aynı sözcüğü farklı anlamlarda kullanabildiklerini belirtiyor. Öykünün sonunda, günün birinde, iki insanın sözlerini aynı dilde birbirlerine çevirirken kendisinin kullandığı sözlerle yeni ve ‘üçüncü bir dil’ oluştuğunu gördüğünü, iki taraf arasında bulunan kendisinin de, bir ‘dil’le konuştuğunu ve bu dilin, öbür ikisinden farklı, çünkü yeniden üretilen bir dil olduğunu belirtiyor. Anlatıcı bunun da ‘edebiyat’ olup olmadığı üzerine düşündüğünü ve bu yazıyı da bu nedenle yazdığını söyleyerek öyküyü bitiriyor.

2.2. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, genellikle konuşma dili çözümlemesinde kullanılan genel edimbilimsel çözümleme ilkelerinin yazılı dil incelemesinde de kullanılıp kullanılmayacağını bir örnek üzerinde araştırmaktır. Uygulanacak çözümleme yöntemi, edimbilimsel ilkelere göre bir tür metin çözümlemesi şeklinde olacaktır. Yöntemi daha da somutlaştırırsak; Yule'un *Pragmatics* (1996) kitabında verilen ve genel dilbilim ilkeleri olan konuşanın/yazarın hedeflediği (amaçladığı) anlam, konuşma bağlamında anlam, söylenenden daha fazlasının nasıl iletilebildiği (genelleşmiş ve özelleşmiş konuşma sezdirimleri) ve göreceli uzaklığın ifade edilişi, çözümlemenin ana çerçevesini oluşturacaktır.

Onat Kutlar'ın *Bahar İsyancıdır* başlıklı kitabından seçilen "Çevirmen", edimbilim açısından ilginç bir özelliğe sahiptir: Edimbilimin ilkelerinden biri, daha önce de belirtildiği gibi, söylenenden daha fazlasının nasıl iletilebildiğini incelemektir. Bu öyküde 'çevirmenlik' rolünü üstlenen ortanca çocuğun yani anlatıcının yaptığı gibi, edimbilimci de söylenilenle ya da söylenen sözcüklerin sözcük anlamlarıyla değil söylenilenle iletilmek istenen 'gerçek ileti', yani konuşmacının hedeflediği anlamı söylemeden sezdirilenle ilgilenir. Öyküdeki 'çevirmenlik' ve 'çevirmen' kavramlarının dilbilimdeki karşılığı sırasıyla 'edimbilimsel yorum' (pragmatic interpretation) ve 'edimbilimci' olması nedeniyle bu öykü bu inceleme için verilik olarak seçilmiştir.

3. Çözümleme

Durum Bağlamı İncelemesi:

Öyküdeki Kişiler: Anlatan, anlatanın annesi, anlatanın babası, anlatanın ablası, anlatanın küçük erkek kardeşi, Ticaret Mahkemesinin yargıcı (aile dostu), Ticaret Mahkemesinin yaşlı odacısı.

Öyküdeki Yer ve Betimlemesi: Anlatıcının annesi, babası, ablası ve kardeşleriyle yaşadığı ev. Ev en az iki katlı çünkü anlatıcı, ailesi ve Ticaret Mahkemesi'nin yargıcı ikinci kattalar. Evin avlusunda çiçekten meyveye dönmek üzere olan bir zerdali ağacı var. Ağacın meyvelerini serçelerden korumak için dallarına örümcek ağı gibi ince bir iplik ağı geçirilmiş. Yine de ağaçta çok sayıda serçe var. Serçelerin bir kısmı yüksek avlu duvarının ortasındaki bir deliğe doğru uçuyor, delik çevresinde bir süre çırpındıktan sonra yeniden ağaca konuyorlar. Anlatıcının baktığı pencerenin yanındaki bir pencerede aile dostu Ticaret Mahkemesi yargıcı bir sandalyeye ters olarak oturmuş eski tek namlulu bir tüfekte ağaçtaki serçelere ateş etmektedir. Ticaret Mahkemesi'nin yaşlı odacısı da düşen serçeleri alıp porselen bir tabağa koymaktadır.

Evren ALPASLAN

Öyküdeki Zaman: İkinci vakti, gökyüzü aydınlık, avlu gölgeli.

Öyküdeki Kişilerin Birey Olarak Özellikleri:

Anlatan: Ailenin ortanca çocuğu, kardeşlerine, annesine, babasına bağlı, gözlem gücü yüksek. Öyküde bir edimbilimci gibi sözce yorumu yapıyor.

Anlatıcının Annesi: Çocuklarını ve eşini seven, çocuklarının duygularına önem veren bir anne.

Anlatıcının Babası: Eşini ve çocuklarını seven, kollayan bir baba.

Anlatıcının Ablası: 14 yaşında, ailenin en büyük çocuğu, kardeşlerine düşkün, kendi hakkını ve kardeşlerinin hakkını korumayı bilen bir abla.

Anlatıcının Kardeşi: Ailenin en küçük çocuğu, erkek, çekingen, hatta biraz korkak ve belleği güçlü.

Ticaret Mahkemesi'nin Yargıcı: Öyküdeki ailenin dostu, yargıçlık mesleğinin verdiği suçlu arama, karar verme, cezalandırma ve verdiği karardan dönmeme özelliklerine sahip. Ayrıca, iyi bir nişancı, hayvan sevgisi yok ve davranışları da başkasının evine saygısı olmadığı düşüncesini akla getiriyor.

Ticaret Mahkemesi'nin Yaşlı Odacısı: Sessiz katılımcı (öyküde konuşmayan tek kişi); varlığından söyledikleriyle değil yaptıklarıyla haberdarız. Yargıçtan korkuyor. Üstlerinden korkuyor; üstlerinin kendinden istediklerini sorgulamadan yapıyor.

Öykü İçindeki Çeşitli Durumların Betimlenmesi:

Ticaret Mahkemesi yargıcı olan aile dostu, zerdali ağacındaki serçeleri meyveleri yedikleri için ve misafir olduğu ev halkına iyilik yaptığını düşünerek tüfikle vurmaktadır.

Ticaret Mahkemesi'nin odacısı, muhtemelen yargıcın isteği üzerine, tüfikle vurulan ve yere düşen serçeleri toplayıp tabağa koymaktadır.

Anlatıcı, yargıcın ateş ettiği pencerenin yanındaki pencerelerden birinden aşağı bakıp olanları gözlemektedir.

Anlatıcının küçük kardeşi, karşıda, kullanılmayan ahırın karanlık kapısı önünde, elleri ceplerinde odacının hareketlerini izlemektedir.

Ailenin en büyük çocuğu, 14 yaşındaki abla, anlatıcı ortanca çocuk ve küçük erkek çocuk serçelerin vurulmasından rahatsız olmuşlardır.

Anne, çocuklarının rahatsızlığını fark etmiş, çocuklarını korumak aynı zamanda da konukları ve aile dostları olan yargıcı kırmamak için konuşma stratejileri geliştirip uygulamaktadır.

Baba da, anne gibi, çocuklarını rahatsızlığını fark etmiş, hem çocuklarını korumak hem de konukları ve aile dostları olan yargıcı kırmamak için konuşma stratejileri geliştirip uygulamaktadır.

Edimbilimsel Yorumlama (Pragmatic Interpretation):

Genel ve Özel Sezdirmeler

(Öyküdeki olay akışı önceliklerine göre sıralanmıştır):

1. Durum: Konuk yargıç, sürekli olarak, zerdali ağacına konan serçelere ateş edip vurmaktadır. Ailenin çocukları durumdan rahatsız olmuşlardır. Çocukların en büyüğü olan abla birden bağırır: "Vuracaksınız yılanı vurun. Serçeleri niçin vuruyorsunuz?" Yargıç gözlüklerini alnına kaldırır. Ablaya bakar: "Bu yezitler yarın tek çağla bırakmaz ağaçta kızım" der. Sonra da serçeleri vurmaya devam eder.

Yorum: Yargıç, çocukların ablası olan en büyük çocuğun söylediklerine anlam verememiştir. Çünkü serçelerin duvardaki yuvalarına gizlenmiş yilandan korktukları için ağaca konduklarını fark edememiştir. Abla, yılan vurulduğunda serçelerin de artık ağaca konmayacaklarını çünkü korkmadan kendi yuvalarına gidebileceklerini sezdirmek istemiş ancak bu genel sezdirim, yargıç ve abla aynı dili konuşmalarına karşın, yargıç ortada bir yılan göremediği ve "yılan" ile neyin kastedildiğini anlayamadığı için, anlayamamıştır. Bu durumda yargıcın ablanın "yılan" ile belirli bir yilandan değil ortaya çıkabilecek olası bir yilandan ya da "yılan gibi zararlı bir hayvandan" söz ettiği çıkarımına ulaştığını varsayabiliriz. Diğer bir deyişle yargıç, ablanın sezdirimini yanlış anlamış ve onun "Serçe gibi küçük ve zararsız bir kuşu vuracağınıza yılan gibi zararlı bir hayvanı vurun" ifadesini sezdirdiği çıkarımında bulunmuştur; bunu yargıcın yanıtından anlıyoruz: Yargıç ablaya verdiği yanıtla serçeleri ağaçtaki çağlaları yedikleri için vurduğunu söyleyerek serçelerin aileye zarar verdiklerini belirtmiştir. Bu da yargıcın yanıtında serçelerin zararsız olmadığını vurguladığını gösteriyor.

2. Durum: Abla yukarıdaki 1.durumda yargıcın kendisine verdiği yanıtın sonra babasına bakar. Baba da pencereden küçük oğluna "Oğlum ahırdan kolanı (kırbacı) getir" diye seslenir. Küçük çocuk sızlanarak "Ben yilandan korkuyorum. Getiremem" der. Bu yanıt üzerine anne, "Babanı duymadın mı? Yola çıkacak" der.

Yorum: Abla, yargıcın verdiği yanıtın serçeleri vurmaya devam edeceği çıkarımında bulunmuş yardım istercesine babasına bakmıştır. Babası da yargıcın serçeleri vurmaya bırakıp evden gitmesini sağlamak için yolculuğa çıkmak üzere olduğunu yargıca sezdirmek üzere küçük oğlundan ahırdaki kırbacı getirmesini istemiştir. Ancak küçük çocuk babanın isteğine özelleşmiş konuşma sezdirimi ile yanıt vermiştir. Küçük çocuğun yanıtı, daha önce aile arasındaki bir konuşmaya

gönderme yapmaktadır: Bir süre önce babaları karanlıkta kırbaç sanıp yılanı tutan birinden söz etmiştir. Küçük çocuk babasının bu konuşmayı anımsayacağını düşünerek böyle bir yanıt vermiştir. Ancak baba bağlantıyı kuramamış; daha önceki konuşmasını anımsayamamış, çocuğun söylediklerine anlam verememiştir. Öte yandan, daha önceki konuşmayı bilmeyen yargıcın bu özelleşmiş konuşma sezdirimini anlaması zaten olanaksızdır. Anne de, tıpkı baba gibi, küçük çocuğun yanıtına anlam verememiş, babanın yola çıkacağını açıkça söyleyerek hem küçük çocuğu ahırdan kırbaçı getirmesi için ikna etmek hem de konukları yargıcın serçeleri vurmaya bırakıp gitmesini sağlamak için babanın yola çıkacağını yargıcın da duyabileceği bir şekilde söylemiştir.

3. Durum: Anne yargıca döner “Yorulunuz...” der. Yargıç “Yok canım, kalemi kırık bir kere...” diye karşılık verir. Yeniden nişan alır, bir serçe daha vurur.

Yorum: Anne aslında konuk yargıcın yorulmadığını bilmektedir. “Yorulunuz...” ifadesi yargıcın serçeleri vurmasını engelleyebileceği, hatta gitmesini sağlayabileceği düşünülen stratejik bir konuşma ifadesidir. Yargıcın yanıtı ise özelleşmiş konuşma sezdirimi içermektedir: Yargıcın kullandığı “kalemi kırık bir kere...” ifadesi hukuk dilinde yargıçların idam kararı verdikten sonra karşılarındaki kişi ne kadar büyük bir suç işlemiş olursa olsun, ne de olsa bir insan olduğu düşünülerek, bu kararın üzümlere verildiğini ancak kararın kesin olduğunu ifade etmek üzere yargıcın simgesel olarak elindeki kalemi kırması geleneğine göndermede bulunmaktadır. Başka bir deyişle, yargıç bu ifade ile serçeler için verdiği idam kararından dönmeyeceğini sezdiriyor. Yargıcın yeniden nişan alması ve bir serçeyi daha vurması sözün eyleme dönüşünü gösteriyor.

Sonuç

Bu çalışmada genel edimbilim ilkelerinden, genelleşmiş ve özelleşmiş konuşma sezdiriminden yararlanılarak Onat Kutlar’ın kısa öykü özelliklerini taşıyan “Çevirmen” başlıklı denemesi incelenmiştir. Bu incelemenin amacı yukarıda da belirtildiği gibi genellikle konuşma dili çözümlemesinde kullanılan genel edimbilimsel çözümleme ilkelerinin yazılı dil incelemesinde de kullanılıp kullanılmayacağını bir örnek üzerinde araştırmaktır. Araştırmanın sonunda, genel edimbilimsel ilkelerin yazılı dil incelemesinde de kullanılabilirliğini ancak bunun yap-boz bilmece çözer gibi yazılı metindeki her ipucunu dikkatle toplayıp değerlendirmeyi gerektirdiğini gördük. Araştırmanın belli başlı sonuçları şunlardır:

- Yazar Onat Kutlar, öyküsünde canlılığı ve gerçekliği sağlamak için günlük yaşamda kullanılan doğal konuşmaya benzer, konuşma stratejilerinden yararlanmıştır.

ONAT KUTLAR'IN "ÇEVİRMEN" ADLI DENEMESİNİN *EDİMBİLİMSEL BAKIŞ AÇISIYLA
İNCELENMESİ

- Konuşma stratejileri, sezdirimler, çıkarımlar günlük konuşmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Bunların yazılı dile benzetme yöntemiyle aktarılması da yapıta doğallık getirmektedir. (Aijmer (1996) içinde İngilizce'deki konuşma stratejileri ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmektedir.)

- Yazıda kullanılan genelleşmiş konuşma sezdirimlerini algılamak kişinin bilişsel yetenekleri içindedir. Oysa özelleşmiş konuşma sezdirimleri bir ön bilgiye ya da geçmiş bir yaşantıya gönderimde bulunduğu için bilişsel yeteneklerle sınırlı değil, geniş açımlıdır. Yazarın özelleşmiş konuşma sezdirimlerinde konuşanın asıl söylemek istediğini bir şekilde okuyucuya açıklaması gerekir. Yazılı dilde açıklama yapmaksızın özelleşmiş konuşma sezdirimleri kullanmak okuyucuyu yorumlarında çaresizleştirebilir.

- İletişim sorunları aynı dili konuşan insanlar arasında da olabilir. Bunun edimbilimsel açıdan pek çok nedeni vardır. Belli başlı nedenleri; yaşantılar arası farklılıklar, konuşulan konu ile ilgili konuşmacıların paylaştığı ön bilginin olmaması ya da bu bilgide eksikliklerin olması, sözcüklere farklı anlamlar yüklenmesi ve farklı konuşma stratejilerini kullanmaktır.

Bu çalışma genel olarak dilbilimin ve özel olarak edimbilimin yazın çalışmalarına farklı bir bakış açısı ve çözümleme yöntemi sunabileceğini göstermektedir.

Kaynaklar

- AIJMER, Karin, (1996) *Conversational Routines in English: Convention and Creativity*. London: Longman.
- AKMAJIAN, A. and R. DEMERS, A.FARMER, R. HARNISH (1995) *Linguistics: An Introduction to Language and Communication*, Cambridge: The MIT Press (Genişletilmiş 4. baskı).
- CRYSTAL, David (1997,) *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Oxford: Blackwell (Genişletilmiş 4. baskı).
- KUTLAR, Onat, (1986), "Çevirmen", *Bahar İsyancıdır*, İstanbul: Can Yayınları, 13-17.
- LEECH, Geoffrey, (1983), *Principles of Pragmatics*, London: Longman, 13-15.
- MEY, Jacob, (1993), *Pragmatics: An Introduction*, Oxford: Blackwell, 54-58.
- WARDHAUGH, Ronald, (1985), *How Conversation Works*, Oxford: Basil Blackwell, 101-115.
- YULE, George, (1996), *Pragmatics*, Oxford: Oxford University Press.